

RUDOLF DOBIÁŠ V MEDIÁLNEJ PERSPEKTÍVE (rozhľady)

MARTA ŽILKOVÁ

Osobnosť spisovateľa Rudolfa Dobiáša, navrhnutého na Nobelovu cenu, si zasluhuje pozornosť, aby ju slovenskí čitatelia, a hlavne mladá generácia, poznali. Z jeho životopisu vystupuje do popredia skutočnosť, že bol uväznený a odsúdený na dlhé roky väzenia na ťažké práce v uránových baniach, a to vo veku dnešnej mladej generácie. Písal sa rok 1953, keď deň pred Vianocami tajná polícia zatkla devätnásťročného vysokoškoláka Rudolfa Dobiáša. Táto krátka a strohá informácia ukrýva nielen začiatok drámy mladého človeka, ale aj štyridsať rokov neslobody na Slovensku. Ale až v 20. rokoch tohto storočia sa slovenská spoločnosť a jej médiá začali častejšie zaoberať s umelcom, ktorý sa takmer sedemdesiat rokov pokúša upozorniť na kritické spoločenské javy prežívajúce aj v postfaktickej súčasnosti. Tento príspevok je zámerne koncipovaný tak, aby bol využiteľný v školskej praxi. Opiera sa o tri základné významové či obsahové body: 1. Poznanie doby, aby študent pochopil jej nezmyselnosť a zlobu. 2. Život a dielo R. Dobiáša cez prizmu doby a očami médií. 3. Výrazové prostriedky, ktorými autori vyjadrovali nielen život R. Dobiáša a jeho doby, ale aj svoj vlastný náhľad na zobrazovanú tému.

Naše úvahy začneme pripomenutím rozhlasového média. Osobná a spoločenská tragédia R. Dobiáša totiž oslovila dramatického autora Viliama Klimáčka k napísaniu rozhlasovej dokumentárnej hry *Kolajnice na slobodu* (2022)¹. Hra sa začína scénou zatknutia 19-ročného mladíka. Poslucháča, ktorý nevie o R. Dobiášovi nič (a mladý príjemca ani o čase po roku 1948), možno zarazí hrubý spôsob zatýkania práve v čase pred Vianocami, čo krutosť diania znásobuje. Príznačnosť výpovede hlavnej postavy spočíva v autentickosti zaznamenaných udalostí cez prizmu psychiky neskúseného študenta z malej dedinky pri Trenčíne. Aj v prípade uvedenej scény si zatknutý študent zdôvodňuje sám pre seba, prečo sa to stalo: „[...] *lebo ak pochopíme prírodu, pochopíme aj seba a krásu života [...] cítil som, že príroda ma nikdy nezradí [...] po nástupe komunistov v roku 1948 bol Skaut zrušený – dievčatá a chlapci si museli obliecť modré zväzacke košeľe a pochodovať mestami a dedinami [...] lásku k prírode nahradili nenávisťou k triednym nepriateľom [...]*“ (Klimáček 2022, 4). R. Dobiáš bol členom skautskej skupiny Junák, čo mu pri súde obzvlášť priťažilo. Posledná veta ukážky odкрýva podstatu komunistického režimu, ktorú si Dobiáš ako študent sám pre seba definoval. Vystihol základný princíp, na ktorom bolo komunistické myslenie založené: láska kontra nenávisť, nasmerovaná na osoby s vykonštruovanými obvineniami počas celého komunistického obdobia. Aj o tom vypovedá R. Dobiáš nielen ústami postavy v Klimáčkovej hre, ale v celej svojej tvorbe: „*Nepriateľmi boli všetci, ktorí s komunistickým prevratom nesúhlasili [...] úspešní, pracovití, podnikaví ľudia [...] tí, čo nadobudli nejaký majetok, sa zo dňa na deň stali štvanou zverou, ktorú*

¹ Klimáček, Viliam. 2022. *Kolajnice na slobodu* (scenár rozhlasovej hry). Bratislava: RTVS. Réžia Jaroslav Rozsival; dramaturgia Beata Panáková; zvukový majster Stanislav Kacík; hudobný dramaturg Rudolf Pepuch v Experimentálnom štúdiu Sro v Bratislave. Účinkujúci: Dušan Cinkota ako R. Dobiáš, Dominika Kavaschová ako sprievodkyňa, Dagmar Sanitrová ako matka, ďalej Juraj Predmerský, Dušan Kaprálik, Ondrej Kaprálik, Ivan Romančík, Jozef Šimonovič a Rastó Piško.

Klimáčkov text, ktorý pracuje do značnej miery s biografickými i historickými faktami, pripomína dobu a udalosti z minulého storočia, ktoré však stále rezonujú v našej kolektívnej pamäti, povedomí a podvedomí. Zvuková realizácia podnecuje tiež poslucháčovu zvedavosť a fantáziu, otvára priestor predstavivosti a empatii. (Rozhlasová hra *Kolajnice na slobodu*. Rádio Devín. 2022. <https://devin.rtvsk.sk/clanky/rozhlasova-tvorba/293506/rozhlasova-hra-kolajnice-na-slobodu> [27. 03. 2023]).

chcel štát zlikvidovať [...] ukradol im obchody a firmy, ktoré celý život budovali [...] komunisti nenávideli aj malého gazdu len preto, že mal pár kusov dobytká [...] V Československu zatýkali slušných ľudí [...] poctivých obchodníkov nazývali zlodějmi, mládež vyhnali z kostolov a rehoľníkov do pracovných táborov [...]“ (ibid., 6). V Trenčíne vtedy z mestského rozhlasu vysielali proces so Slánskym a jeho skupinou „ [...] paranoja dosiahla vrchol [...] komunisti už súdili komunistov! Na smrť! Akú istotu sme pred nimi mali my ostatní? Prekážal im dokonca aj skauting a jeho organizácia Junák [...] konali sa ďalšie procesy s ľuďmi, ktorí nás učili láske“ (ibid., 5 – 6). Klimáčekov sporý text, skratka a čistota výpovede, nepotrebuje ďalší komentár. Vypovedá o dobe presne, bez zveličovania, hnevu či nenávisťi. Je vecný, v čom je sila dokumentárneho textu.

Klimáček vo svojej hre pracuje nielen so živým dialógom, ale hlavne s vnútorným monológom mladého muža, ktorý vypovedá nielen o sebe, ale aj o dobe a mieste, kde sa všetko odohráva. Vnútorný monológ študenta má dokumentárny charakter, je postavený na konkrétnych faktoch. Ak by sa spojilo niekoľko monologických častí dohromady, vznikol by čistý novinový text. Klimáček s obľubou pracuje s konfrontáciou na úrovni slova a zvuku, čo je dôležitý vyjadrovací prostriedok audiálneho umenia.

Monotónnosť a vecnosť sú typickým znakom spravodajstva, no autor využíva aj znaky umeleckého štýlu tak, že do politickej výpovede zakomponúva rozhovor študenta s imaginárnou sprievodkyňou a realistické zvuky stanice a vlaku, ktoré sú zástupným prostriedkom na vyjadrenie návratu z väzenia, teda z Prahy domov, do Trenčína. Dôležitá je aj subjektívnosť ako ďalší znak umeleckého štýlu, ktorý spočíva v emotívnom priznaní sa hlavnej postavy k príčine zatknutia: „[...] nedokázal som sa na to len dívať [...] možno som robil málo, no po svojom [...] najlepšie, ako som vedel [...] tajne som roznášal letáky [...]“ (ibid., 6). Za letáky, kde boli neumelo nakreslené dve postavy s menami Gottwald a Stalin nad kotlom v pekle, čakalo študenta 19 rokov v uránových baniach. Tomuto faktu venoval autor hry mimoriadnu pozornosť a využil ju do najmenších podrobností pri zdôrazňovaní nezmyselnosti zla, falošného obvinenia a trýznenia väzňov počas vykonštruovaného obvinenia. Silná emotívnosť vysvetľuje prežívanie reality v spomienkach mladého človeka.

Uvedené ukážky sú z informačného hľadiska kľúčové pre pochopenie podstaty komunistickej diktatúry, teda dejinných udalostí, v rámci ktorých sa odohralo aj zatknutie R. Dobiáša a ďalších študentov.

Až po pochopení tragických začiatkov Dobiášovho života možno prikrčiť k spôsobu rozvíjania osudov zatknutých i samotného Dobiáša, ktorých nezachránil ani vek.

Biografia R. Dobiáša sa akoby zmestí do jedného odseku². No v skutočnosti bol bohatý na množstvo životných zápletiiek i na duchovné zážitky, ku ktorým nesporne patrilo väzenie a rudné bane v Jáchymove, kde sa zoznámil s mnohými vzdelanými a uznávanými osobnosťami, čo sám Dobiáš pokladá za svoju vysokú školu. „Na izbe tam so mnou bol napríklad Evžen Löbl, muž z procesu s Rudolfom Slánskym, v ktorom odsúdili na smrť okrem iného Vladimíra Clementisa. [...] V knižke *Zvonía hroby* mám esej *Všetci moji otcovia*. Pretože ja som mal vtedy 24 rokov a čo som vedel o živote? Nič. A títo vzdelaní ľudia, otcovia rodín a kňazi, to boli moji otcovia. Bol tam

² RUDOLF DOBIÁŠ (1934): Básnik, prozaik, autor kníh pre deti a mládež, rozhlasový dramatik, editor a publicista. Začal študovať slovenčinu a ruštinu na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. V decembri 1953 ho zatkli a odsúdili na 18 rokov straty slobody. Po šiestich rokoch strávených v jáchymovských uránových baniach sa v roku 1960 dostal na slobodu. Po novembri 1989 sa venoval novinárskej práci ako redaktor *Slovenského denníka* (1990 – 1992) a časopisov Konfederácie politických väzňov Slovenska *Svedectvo* a *Naše svedectvo*, kde pôsobí doteraz. Žije v Dobrej, ktorá je súčasťou obce Trenčianska Teplá. Dobiáš, Rudolf. 2016. *V Jáchymove som stratil mladosť*. <https://kultura.sme.sk/c/20109231/rudolf-dobias-prezil-jachymovske-pekle-stratil-som-mladost-vravi.html> [27. 03. 2023].

napríklad opát kláštora z Teplej v Čechách, Löbl s tým opátom chodili takpovediac ruka v ruke, diskutovali na vychádzkach alebo na izbe“ (Dobiáš 2016).

Vzdelanci boli vo väzení pre Dobiáša nielen učiteľmi, ale neskôr aj inšpiráciou a motiváciou pre vytvorenie viacerých kníh, kde zobrazuje ľudí i krutú dobu, v ktorej žili. R. Dobiáš o tejto dobe hovorí, že je vďačný za to, čo prežil, lebo to z neho spravilo spisovateľa. Tento moment zachytila aj autorka dokumentárneho filmu Alena Čermáková v rozhovore s R. Dobiášom: „Človek, ktorý si ide po vlastných cestách, sa môže vzoprieť, rozbiť si kolená, doráňať sa, ale keď sa nakoniec vracia k tomu, ktorý ho stvoril, nemôže nič stratiť. Dokonca aj strata, ktorú v živote utrážil, v konečnom dôsledku nie je stratou, ale môže sa stať bohatstvom. Zistila som, že Rudolf Dobiáš je vlastne veľmi bohatý človek“³ (Čermáková 2021).

Napriek krutosti života vo väzení sa R. Dobiáš nikdy nesažoval, neplakal, nesmútil, svoj osud prijímal statočne a hlavne s pokorou, čo dnes je takmer nevidaná vlastnosť. Sám priznáva, že prijať rozsudok a vydržať šesť rokov v bani mu pomáhala vnútorná vyrovnanosť, založená na vytrvalosti, trpezlivosti, kresťanskej viere a duchovnej sile: „*Viera ma držala nad vodou aj v jáchymovských rádioaktívnych vodách. Tam som aj pochyboval, aj som sa s Bohom sporil. Postupne však došlo k takému zmiereniu, k akceptovaniu pravidiel hry na život a na smrť*“ (Baláž 2014).

Množstvo silných zážitkov následne zachytil po r. 1989 vo viacerých knihách (Kúdelová 2021).⁴ Na ilustráciu možno uviesť krátky film na základe Dobiášovej novely *Mladší brat*, ktorý vznikol z iniciatívy Ústavu pamäti národa pre galavečer pri udeľovaní ceny autorovi (Rudolf Dobiáš, krátky film pre galavečer Ceny Pamäti národa 2017). Ide o scénu, kde sa vo väzení lúči rodina so synom, odsúdeným na smrť v roku 1951. Priebeh stretnutia je komentovaný mladším bratom, čo posilňuje emotívnosť zážitku. Išlo o jedného z troch študentov, ktorí boli odsúdení za vykonštruovanú politickú činnosť v monsterprocese v roku 1950. Nezmyselnosť rozsudku podčiarkuje v rozlúčkovej scéne konanie matky, ktorá synovi priniesla med a až potom sa dozvedela, že v noci bude popravený. Sila vizuálneho obrazu pomôže príjemcovi neznalému danej doby pochopiť nezmyselnosť vládnutia komunistickej vlády, predstavujúcej zlo a nenávisť.

R. Dobiáš si nielen v prozaických dielach, ale aj vo svojej poézii spomína na svojich druhov vo väzení. Často v rozhovoroch pred televíznou kamerou recitoval svoje verše⁵ (Dobiáš 2020), lebo v nich metaforicky zachytil prežívané spomienky.

Kým prvé stránky rozhlasovej hry a aj dokumentárneho filmu sú venované obrazu doby a dôvodom zatknutia R. Dobiáša, následne je v nich veľký priestor venovaný ďalšiemu osudu spisovateľa. V televíznom filme *Svetlo na konci dňa* (2021)⁶ scenáristka a režisérka v jednej osobe

³ Čermáková, Alena. 2021. *Rudolf Dobiáš sa ma dotkol obyčajnou pravdou*. <https://www.postoj.sk/95676/rudolf-dobias-sa-ma-dotkol-obyčajnou-pravdou-video-text> [27. 03. 2023].

⁴ V roku 1975 zaujal poviedkami *Veľké biele vtáky*. Medzi jeho diela patrí: *Medzi trávou a vetrom, Noci a dni, Príbehy z prítmnia* či *Básnici za mrežami*. Zozbieral príbehy politických väzňov v zbierke *Triedni nepriatelia*. Je ocenený Pribinovým krížom II. triedy. Pozri: <https://kultura.sme.sk/c/22797735/rudolf-dobias.html> [27. 03. 2023].

⁵ K najznámejšej patrí báseň *Kam odchádzate, jáchymovskí chlapci?* (Za Štefanom Paulínom): „*Kam odchádzate, jáchymovskí chlapci? / Rudenku hľadať, fárať do bane? / Po toľkých rokoch a po takej pláci / byť zase na dne a zas na rane / Kam odchádzate, jáchymovskí chlapci? / Odviezť sa v kletke, visieť na lane, / a potom ako špendlík zatvárací / dve ruky zopnúť k márnej obrane? / Či azda chcete, jáchymovskí chlapci, / znovu vziať ťažký krompáč do dlane, / pod zemou hľadať, hoci nevidiaci, / jas Božej lásky v čiernom uráne? / Či trífate si, jáchymovskí chlapci, / dobehnúť ešte vlaky zmeškané / a potom ako sťahovaví vtáci / do vetra zvolať svoje volanie? / Kam odchádzate, jáchymovskí chlapci, / keď odídete, kto nám zostane?*“ (Dobiáš 2016, 137).

⁶ *Svetlo na konci dňa* (životopisný dokumentárny televízny film). 2021. Bratislava: RTVS. Dramaturgia Miroslava Tomaniková za RTVS; dramaturgia za EDIT Studio, s.r.o. Patrik Pašš ml., Martin Šulík;

Alena Čermáková hovorí o Dobiášovi ako o „tichom človeku“. Vystihla jeho príslovečnú vlastnosť, ktorá často zapríčinila nepochopenie jeho morálnej i umeleckej veľkosti. Aj hlas jeho tvorby je a vždy bol tichý, nevnučujúci sa, nežobrajúci o pozornosť čitateľa či poslucháča, oslovoval ho svojou výpoveďou.

Čím sa odlišuje televízny film od rozhlasovej hry V. Klimáčka? Vo filme je dôležitá prítomnosť scenáristky, ktorá pod vedením R. Dobiáša obrazom spetrovala jeho rozprávanie, lebo jedinou postavou filmu je sám autor. Tak sa divák mohol ocitnúť vo väzenských celách, v historickej dokrútkke vidieť manifestácie v roku 1948, ale aj životné prostredie spisovateľa, dokonca aj čítanie vlastnej poézie. Film svojou vizualitou rozmnožuje zážitky s autorom i údaje o autorovi. Je tu citlivo prepojená a využitá poetická tvorba R. Dobiáša, jeho vzťah k prírode, rodine i k spoločenským udalostiam kedysi a dnes.

Za dôležité pokladám odcitovať slová autorky filmu o funkcii výtvarnej a hudobnej zložky: „Kresba, ktorá ožije v animácii, mala zas vytvoriť synergiu umenia, ktorú pán Dobiáš v konečnom dôsledku žije. Keď prídete k nemu domov, všade má obrazy od výtvarníkov, o ktorých písal a ktoré ho inšpirovali... Hudba vo filme, ktorú komponoval môj manžel, v niečom uchopuje spôsob rozmýšľania a cítenia Rudolfa Dobiáša. Má však ešte jeden rozmer. Pán Dobiáš bol vo veľmi mladom veku vytrhnutý zo svojej rodiny a jeho matka zomrela tesne po tom, ako sa vrátil z väzenia. Rezonuje to v jeho tvorbe a spomína to aj vo filme. Preto som chcela, aby dominantný motív hudby vo filme bol akoby piesňou tej matky, ktorá v detstve spieva svojmu synovi a ľudový motív toho spevu si syn pamätá“ (Čermáková 2021). Oživená animácia kresieb totiž pochádza od výtvarníka Jozefa Vydrnák, ktorého perokresby dopĺňajú Dobiášove básnické diela. Výtvarník, pretože R. Dobiáša osobne pozná, dokáže zosynchronizovať svoje cítenie s autorovým, čo využila aj A. Čermáková.

A čo priniesol básnikovi rok 1989? Jeho odpoveď je básnická: „To bolo pre mňa niečo osudové. Ako keď človeka zavaleného skalou, niekto vyslobodí. Lebo naozaj som cítil, že sa už môžem vzniesť, že môžem využiť svoje krídla“ (Dobiáš 2016).

Posolstvo pre súčasnú generáciu zanechal R. Dobiáš na stene jáchymovskej cely: „*Nech prídu chvíle akokoľvek ťažké, vždy iba jedno na pamäti maj: zúfalstvo – cesta ku porážke.*“ Mediálnym odkazom je napokon aj báseň R. Dobiáša *Rekviem*, ktorú v roku 2022 zhudobnila a spieva známa slovenská speváčka Sima Magušinová.

LITERATÚRA

- Baláž, Anton. 2014. *Vyniesť na svetlo dňa príbehy dlhej noci. Rozhovory s Rudolfom Dobiášom*. Bratislava: Literárne informačné centrum.
- Čermáková, Alena. 2021. *Rudolf Dobiáš sa ma dotkol obyčajnou pravdou* (video + text). <https://www.postoj.sk/95676/rudolf-dobias-sa-ma-dotkol-obycajnou-pravdou-video-text> [27. 03. 2023].
- Dobiáš, Rudolf. 2016. *V Jáchymove som stratil mladosť*. <https://kultura.sme.sk/c/20109231/rudolf-dobias-prezil-jachymovske-peklo-stratil-som-mladost-vravi.html> [27. 03. 2023].
- Dobiáš, Rudolf. 2017. *Noci a dni*. Bratislava: OZ Hlbiny.
- Dobiáš, Rudolf. 2020. *Ako sa spieva v klietke*. <https://www.youtube.com/watch?v=1LT3DP4HU4> [27. 03. 2023].

---

výtvarné návrhy: Jozef Vydrnák; animácia Patrik Pašš ml., Marek Jasaň, Matej Babic, Lina Šuková, Katarína Kočanová; hudba: Ivan Čermák; zvukový design a mix Dušan Kozák; strih Darina Smržová; kamera Richard Krivda; námet, scenár, réžia Alena Čermáková. Vyrobili: EDIT Studio, s. r. o., a RTVS Rozhlas a televízia Slovenska, 2021. <https://www.litcentrum.sk/clanok/premiera-filmu-svetlona-konci-dna> [27. 03. 2023].

- Klimáček, Viliam. 2022. *Kolajnice na slobodu* (scenár rozhlasovej hry). Bratislava: RTVS.
- Kolajnice na slobodu* [rozhlasová hra]. 2022. <https://devin.rtvsk.sk/clanky/rozhlasovavtvorba/293506/rozhlasova-hra-kolajnice-na-slobodu> [27. 03. 2023].
- Kúdelová, Kristína. 2021. *Ak raz získa Slovensko Nobelovu cenu, dostane ju muž, ktorý radšej žije ticho*. <https://kultura.sme.sk/c/22797735/rudolf-dobias.html>. [27. 03. 2023].
- Magušinová, Sima. 2022. *Rekviem* (Rudolf Dobiáš), Live Session. <https://www.youtube.com/watch?v=l3ozAL36t4o> [27. 03. 2023].
- Premiéra filmu Svetlo na konci dňa*. 2021. <https://www.litcentrum.sk/clanok/premiera-filmu-svetlo-na-konci-dna>. [27. 03. 2023].
- Rudolf Dobiáš, krátky film pre galavečer Ceny Pamäti národa*. 2017. <https://www.youtube.com/watch?v=hmL7etSRQA8> [27. 03. 2023].
- Rusnák, Juraj (ed.). 2022. *O interpretácii masmediálneho textu*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity.
- Svetlo na konci dňa* [životopisný dokumentárny televízny film]. r. Anna Čermáková. Slovensko, 2021.
- Žilková, Marta. 2004. *Výhry a prehry mediálnej drámy*. Bratislava: Slovenský rozhlas.
- Žilková, Marta. 2012. *Intertextuálne a intermediálne interpretácie*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre.

KONTAKT

prof. PhDr. Marta Žilková, PhD.
mzilkova@ukf.sk